

ארץ ישראל
במחשבת התנ"ך
חוברת מקורות לתלמיד

חלק ראשון:גילוי וברור מקומה של ארץ ישראל דרך אברהם אבינו.נושא ראשון : ציווי אברהם ללכת אל ארץ ישראל.

שאלת מפתח: מה היה חסר להתפתחותו הרוחנית של אברהם באור כשדים ומדוע ייעודי ה' לאברהם אבינו ייתכנו רק בארץ ישראל?

"לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך" (בראשית י"ב א')

מקור 1 - רש"י בראשית פרק יב פסוק א

לך לך - להנאתך ולטובתך, ושם אעשך לגוי גדול, וכאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך בעולם:

מקור 2 - כלי יקר בראשית פרק יב פסוק א

ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו'. מה היה המקרא חסר אם היה אומר לך אל הארץ אשר אראך, ולמה הזכיר פרטים אלו מארצך וממולדתך ומבית אביך. גם מלת לך צריך ביאור כי אין משמעותו לך להנאתך. ונראה לפרש שהעתיקו הקדוש ברוך הוא מענין לענין כדרך שמחנכין התינוק, כי אולי יהיה קשה עליו לקבל הכל בבת אחת, על כן עשה לו שלושה חלוקות והעתיקו אל ענין רביעי, כי מתחילה ביקש ממנו לעזוב ארצו וזה שאלה קטנה, יען כי אין לאדם תועלת מארצו יותר מארצות אחרות כי אם השם והכבוד המדומה שעושין לו במקום שמכירין אותו וזולת זה אין לו שם עזר וסעד מכל אנשי ארצו הרחוקים ובנקל יתפתה לעזבם. ואחר כך כאשר הסיח מלבו כל ארצו אמר פן יהיה נפשו קשורה באנשי תולדתו שיש לו קצת עזר וסעד מהם כדרך המשפחות שהאחד נכנס בעובי הקורה בעד שאר בשרו ולא יתנו לזרים מקום למשול בהם, וזה תועלת קצת יותר מהראשון.

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
-------	---------	---------	--------	---------	---------

רש"י רבי שלמה יצחקי (רבי שלמה בן יצחק), נולד בטרווייש שבצפון צרפת בשנת ד"א ת"ת (1040; אולי תת"א). כתב פירוש לתורה וליתר ספרי התנ"ך שנחשב כיסודי ביותר וכן פירוש גדול לתלמוד, ופעילותו זאת העניקה לו את הכינוי "פרשנדתא".

ואחר שנתפתה גם לזה חשש פן תדבק נפשו בבית אביו שיש לו שם תועלת נוסף על כל אלו והוא תועלת ממון, כי בית והון נחלת אבות. נוסף על שלושה מיני קירבה אלו יש קירבה רביעית, כי אדם קרוב אצל עצמו יותר מכל שלושה מיני קרובים אלו... על כן נאמר לך לך לעצמותך כדרך שנאמר לאדם שילך לעבוד את האדמה אשר לוקח משם, ולמעלה בפרשת בראשית (ג כג) פירשתי שקאי על הר המוריה כי אדם ממקום כפרתו נברא, ומקורו מן הר המוריה כי משם לוקח עפרו ודרך הסולם שבבית המקדש שלמטה מכון כנגד בית המקדש שלמעלה עולים ויורדים בו הנשמות הטהורות אם כן שם עצמות הגוף, ושם חביון עוזה של הנשמה, ואם כן אדם קרוב אצל עצמו ביותר מן כל מיני קרובים שהזכיר על כן נאמר לך לך. וכן נאמרה לשון זו בעקדה: "וְלָךְ לָךְ אֶל אֶרֶץ הַמּוֹרִיָּה" וגו' (בראשית כ"ב, ב), ובשניהם לא גלה לו המקום מיד, כי כאן נאמר: "אֲשֶׁר אֶרְאֶךָ", ובעקדה נאמר: "אֲשֶׁר אֶמַר אֵלֶיךָ".

לפי שלא רצה הקדוש ברוך הוא לגלות לאברם מקום מוצא הגוף והנפש עד אשר יערה עליו ממרום רוח קודשו תחילה, כי מהידוע שאין הנבואה שורה בחוצה לארץ (תנחומא בא ה) ואם כן כל זמן היותו בחוצה לארץ עד שלא היה בו רוח נבואה לא ידע ולא יבין מהות הנשמה אשר מקורה מן הר המוריה, ואפילו מהות יצירת החומר משם לא יבין עד בואו אל תוך הארץ הקדושה מקום מוכן אל הנבואה אז הראה לו ה' יתברך מעלות המקום הקדוש שהוא ואיך הוא מקום לעצמו של אדם כי שם ביתו ומקום חוצבה של הנשמה, ומחצב החומר, אשר בעבורו ראוי לו לעזוב כל אלו ולילך לדבק במקום קדוש שהוא כי שם יגיע אל דביקות השכינה.

ומטעם זה לא נאמר בתחילת מראה זו וירא אליו ה', כי אם עד אחר שנכנס בארץ כי אז היה מוכן לראות במראות השכינה, אבל קודם זה שהיה עדיין בחוצה לארץ לא היה שומע כי אם קול דברים כי לא נראה אליו ה' עדיין עד בואו לארץ ...

מקור 3 - אברבנאל בראשית פרק ג - העמקה

"ואני חושב שלא היה הגן תחת קו משוה היום אבל שעדן היתה הארץ אשר נקראת אח"כ ארץ ישראל וששם נעשה הגן ואחרי שחטא אדם וגורש משם סבב הקדוש ברוך הוא לקדושת המקום ההוא ומעלתו שיבנה עליו המקדש וירושלם עיר הקדש."

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
-------	---------	---------	--------	---------	---------

הכלי יקר
 רבי שלמה אפרים מלונטשיץ. נולד בלונטשיץ שבפולניה בערך בשנת ש' (1540). התפרסם בזכות ספר דרשותיו 'עוללות אפרים', ובעיקר בזכות פירושו 'כלי יקר' על התורה, שנוסף לפרשנות מעמיקה של הכתוב יש בו התייחסות רבה לענייני מוסר.

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
-------	---------	---------	--------	---------	---------

האברבנאל
 ר' יצחק ב"ר יהודה אברבנאל היה מגדולי חכמי ספרד בדור הגירוש. חיבר ספרים בפרשנות המקרא ובמחשבת ישראל, כשהוא משתמש בניסיונו המדיני הרב להסברת מושגים ופרשות בתנ"ך ובאמונה.

מקור 4 - אלשיך בראשית פרק יב

אמנם אשר אבחר דרכי במקראי קדש אלה, הלוא הוא כי בא אלוקי עולם ה' ללמד את אברהם דעת **למען ישכיל איש הישראלי, מה בין היותו בחוצה לארץ אל היותו באדמת הקודש**. והוא, כי הלא יאמר איש הלא ארבעה המה נפלאו ממני דרך יתרונו בדבר הלזה. והוא כי **על האחד** – הוא האדם כי על עצמו יאמר מה תתן ומה תוסיף ארץ ישראל בי. והלא כאיכותי בחוץ לארץ איכותי בארץ אם טוב ואם רע.

ועל השנית היא עצם הארץ, הלא יאמר הנה הארץ וחוף לארץ ממזרח שמש עד מבואו גוף אחד הוא, כי סדנא דארעא חד הוא, ומה בין חלק זה לחלק זולתו על כן בא האלוקים ללמד לאדם דעת ולהעמיד את אברם על האמת. ויורהו ויאמר לו **על האחת לך לך, לומר אתה דע לך כי אינך בחוץ לארץ מה שאתה בארץ**. כי הלא זה מאמרו יתברך אל אברהם עבדו: **אל יעלה על רוחך כי מהותך בחוץ לארץ. ומהותך בארץ אחת היא, כי הלא דע כי בהיותך בחוץ לארץ אינך דבק עם שורשך ואינך בעצם שלם, כי אם כאילו נפרד קצתך מקצתך. כי נפרד אתה מעיקרך ושורשך. אך בלכתך אל הארץ אתה כהולך ומתחבר אל עצמך ושורשך.**

וזהו לך לך – שהוא כי **לך ולעצמך** אתה הולך. הוא השורש הדבק באלוקיך, כי איכותך מתעלה ומתקדש ומשתלם בזה. הנה כי אין עצמותך בחוץ לארץ כעצמותך בארץ. **ועל השניה** אמר מארצך, לומר, אל תאמר כי כל גוף הארץ אחת הוא, ואפילו תלך עד קצות הארץ עודך בארצך כי סדנא דארעא חד הוא, כי דע לך כי לא כן הוא, כי מארצך אתה הולך. כי בלכתך שם הוא כאילו בגוף ארץ אחרת אתה. ומה גם לרבותינו ז"ל האומרים כי בתחילה ברא אלוקים ארץ ישראל בלבד ואחר כך חוץ לארץ שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות. **אמנם הנה למדנו יתברך, מה גדלה מעלת אברהם - עם היותו שלם - על ידי בא אל הארץ הקדושה**. כי כה אמר אליו, הנה למה שאדמת העמים היא טמאה ואין שכינה שורה בה, וגם נפש האדם שם נפרדת מקדושת מקורה, על כן איננה זוכה לקבלת השראת קדושה שיזכה בעליה להראות אליו הוא יתברך, שבמראה אליו יתודע שם. כדבר הזה קרה לאברהם כי עודנו בחוץ לארץ היה הוא יתברך מדבר בו אך לא היה מתראה אליו, על כן נאמר ויאמר ה' אל אברם, אבל לא נאמר וירא ה' אל אברם, כי עודנו עומד בחוץ לארץ. על כן אמר לו הוא יתברך, אל יתחמץ לבבך באמור אם חפץ בי ה' ודובר בי, למה לא יתראה אלי בצד מה. **כי דע איפה כי המקום גורם, כי פה הוא מקום שאפילו אתה רחוק משרשך, אך לך לך שהוא הקרב עצמך אליך והדבק בשרשך הקדוש, ודע קדושת הארץ בזה.**

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
-------	---------	---------	--------	---------	---------

האלשיך הקדוש

רבי משה אלשיך, הוא המהר"ם אלשיך, נולד בתורכיה בשנת ה"א רס"ז (1507) עלה לארץ ישראל, התיישב בצפת, והיה חבר בבית דינו של מרן הבית יוסף. מדרשותיו על פרשת השבוע הורכבו פירושו המפורסמים לתנ"ך.

נושא שני - "אל הארץ אשר אראך" - תכלית הליכתו של אברם לארץ ישראל.

שאלת מפתח: כיצד ידע אברהם אבינו לאיזה כיוון עליו לפנות אם לא ידע את יעד הליכתו?

מקור 5 - ספורנו בראשית פרק יב פסוק ה

ויצאו ללכת ארצה כנען. שהיתה מפורסמת אצלם לארץ מוכנת להתבוננות ולעבודת האל יתברך:

מקור 6 - הרמב"ן בראשית פרק - העמקה

ויתכן לומר כי אברהם מבראשונה ידע כי ארץ כנען היא נחלת ה' ובה יתן ה' חלקו, והאמין כי "אל הארץ אשר אראך" ירמוז לו על ארץ כנען, או על כולה, או על אחת מכל הארצות האל, ושם פניו אל כלל ארץ כנען, כי שם הארץ אשר יראנו באמת:

מקור 7 - בראשית רבה (וילנא) פרשת לך לך פרשה לט

וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט, אמר רבי לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור, ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים, אמר הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת וכיון שהגיע לסולמה של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש, בעידור בשעת העידור, אמר הלואי יהא חלקי בארץ הזאת, אמר לו הקדוש ברוך הוא לזרעך אתן את הארץ הזאת.

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
-------	---------	---------	--------	---------	---------

ספורנו
רבי עובדיה ב"ר יעקב ספורנו נולד בערך בשנת ר"מ (1480) באיטליה. כתב ספרים רבים, ביניהם ידועים בעיקר פירושו לתורה ולחלק מספרי הנביאים.

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
-------	---------	---------	--------	---------	---------

הרמב"ן
רבי משה בן נחמן, נולד בגירונה שבספרד בשנת ד"א תתקנ"ד (1194), ונפטר בארץ ישראל בשנת ה"א ל' (1270). הרמב"ן שלט בכל מקצועות התורה, וחיבוריו כוללים פירושים לגמרא ולתנ"ך, פסקי הלכה ותשובות, ואף חיבורים בחכמת הקבלה ובמחשבת ישראל.

נושא שלישי - הפרדות אברם מלוט: "כארץ מצרים בואכה צער"

שאלת מפתח: מדוע בחר לוט בסדום, ומדוע משווה התורה את סדום למצרים?

מקור 8 - רש"י בראשית פרק יג' - י"א.

באכה צער - עד צער. ומדרש אגדה דורשה לגנאי, על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט

בשכונתם במסכת הוריות (י ב):

(יא) ככר - מישור, כתרגומו:

מקדם - נסע מאצל אברם והלך לו למערבו של אברם, נמצא נוסע ממזרח למערב. ומדרש

אגדה הסייע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשי לא באברם ולא באלהיו:

מקור 9 - רד"צ הופמן בראשית י"ב - העמקה

ארץ זו, שה' מצאה מסוגלת ביותר לשמש משכן למקדשו, היא גם צריכה להיות מקום פעולתו של אברהם. אך כדי שיתברר לו לאברהם מיד, שאין ארץ זו מובטחת לבניו אחרי משום יתרונותיה החומריים, הוטל עליו הנסיון הראשון – להיות נאלץ לעזוב את ארץ מגוריו החדשה בשל הרעב ששרר בה. להראות לו שהארץ נבחרה רק משום טעם אחד – משום שהיא מסוגלת לקדם את התעלותם המוסרית של היושבים בה.

מקור 10 - רמב"ן בראשית פרק יט

(ה) ונדעה אותם - כוונתם לכלות את הרגל מביניהם, כדברי רבותינו (סנהדרין קט א), כי חשבו שבעבור טובת ארצם שהיא כגן ה' יבאו שם רבים, והם היו מואסי הצדקה, אבל לוט בעשרו וממונו בא אליהם, או שבקש מהם רשות או שקבלוהו לכבוד אברהם. ועל דעת רבותינו (עיין סנהדרין קט א) היו בהם כל מדות רעות, אבל נגמר דינם על אותו העון מפני שלא החזיקו יד עני ואביון, כי היו תדירים באותו עון יותר מכולם, וגם כי כל העמים עושים צדקות עם ריעיהם ועם ענייהם, לא היה בכל הגוים כסדום לאכזריות: ודע, כי משפט סדום היה למעלת ארץ ישראל, כי היא מכלל נחלת ה' ואינה סובלת אנשי תועבות, וכאשר תקיא את הגוי כלו מפני תועבותם הקדימה וקאתה את העם הזה שהיו רעים מכולם לשמים ולבריות.

כי יש באומות רעים וחטאים מאד ולא עשה בהם ככה, אבל למעלת הארץ הזאת היה

הכל, כי שם היכל ה'.

אחרונים

ראשונים

גאונים

סבוראים

אמוראים

תנאים

רד"צ הופמן

ר' דוד צבי הופמן נולד בוורבו, שהייתה שייכת אז להונגריה בשנת תרע"ד (1843) ונפטר בשנת תרפ"ב (1921), רד"צ הופמן הוא אחד מפרשני המקרא המסורתיים הבולטים ביותר בתקופה החדשה. פרשנותו נשענת על חז"ל ועל פרשנים קודמים, אבל במפעלו הפרשני הוא סלל דרך חדשה, שיש בה משום חידוש גם מבחינת המבנה והשיטה וגם בגלל היסוד החדש שהכניס לתחום זה, והוא המאבק בביקורת המקרא.

מקור 11 - פרקי דרבי אליעזר פרק כה

רבי זעירא אומר, **עשירי עולם היו אנשי סדום מן הארץ הטובה והשמנה שהיו יושבין עליה**. שכל צורך שבעולם היה יוצא ממנה, בשעה שהיה אדם יוצא ומבקש ליקח לו ירק, היה אומר לעבדו: צא וקח לי באיסר ירק. הוא הולך ליקח לו ירק ומוצא תחתיו זהב שנאמר ועפרות זהב לו. וכסף היה יוצא ממנה. אבנים טובות ומרגליות היו יוצאין ממנה, לחם היה יוצא ממנה. **ולא בטחו בצל יוצרם אלא ברב עושרם שהעושר דוחה מבעליו יראת שמים**.

רבי יהושע בן קרחה אומר: **לא חסו על כבוד קונם לשבור אוכל לאזרח ולגר**. אלא פסקו את כל האילנות למעלה מפירותיהם, שלא יהא הנאה מהם אפילו לעוף השמים. רבי נתנאל אומר **הקימו עליהם שופטים שופטי שקר**. וכל אזרח וגר שהיו נכנסים בסדום היו עושקים בדינם המעוות ומוציאין אותם ערומים. והיו ושבין לבטח ושאגן ושלוה בלי פחד מלחמה מכל סביבותיהם. שבעים בכל טוב ולא החזיקו ידם בפת לחם לא לעני ולא לאביון. רבי יהודה אומר הכריזו בסדום ואמרו: **כל מי שהוא מחזיק בידו בפת לחם לעני, לגר ולאביון ישרף באש**. פלוטית, בתו של לוט, היתה נשואה לאחד מגדולי סדום. ראתה עני אחד מדוקדק ברחוב העיר, ועגמה נפשה עליו. מה היתה עושה? בכל יום כשהיתה יוצאת לשאוב מים, היתה נותנת בכד שלה מכל מזון ביתה ומכלכלת אותו העני. אמרו אנשי סדום: העני הזה, מאין הוא חי? עד שידעו הדבר והוציאו אותה להישרף. אמרה, אלוקי העולם עשה משפטי ודיני מאנשי סדום. ועלתה זעקתה לפני כסא הכבוד. אמר הקב"ה ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי. אם כצעקת הנערה הזאת עשו אנשי סדום, אהפוך יסודותיה שלה למעלה ופניה למטה.

מקור 12 - אור החיים בראשית פרק יב

עוד ירצה לומר שילך לו מארצו אך לא יהיה כסדר יציאתו מאור כשדים שיוליך עמו מולדתו ובית אביו, אלא הוא לבדו יעזוב ארצו ויפרד גם ממולדתו ואפילו מבית אביו אך אברהם לא הבין זה בדברי ה' ולקח עמו לוט, או אפשר שהבין כן אלא שלוט דבק בו כאומר וילך אתו לוט דבק בו

והגם שאמר אחר כך (לק' ה') ויקח אברם וגו' ואת לוט וגו' פירוש שלא דחפו, עד שימצא המצאה שלא יכלימהו. ולזה תמצא כי כשמצא סיבה קטנה שרבו הרועים תיכף אמר אליו (לק' יג, ט) הפרד וגו' אם הימין וגו', והדבר הוא כמעט זר שיאמר אליו כדברים האלה בכל כך הרחקה, אלא לצד שהיה חושב מחשבות להפרידו כדבר ה' לזה תכף במוצאו

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
-------	---------	---------	--------	---------	---------

פרקי דרבי אליעזר
פרקי רבי אליעזר (או פרקי דרבי אליעזר; פד"א) הוא חיבור מדרשי בן נ"ד פרקים המיוחס לתנא רבי אליעזר בן הורקנוס, ונראה שנחתם בתקופת הגאונים בארץ ישראל.

סיבה דחפו בב' ידים. וראיתי לחזק פירוש זה גם כן ממה שאמר הכתוב (לקמן יג, יד) וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך מאמר זה יוכיח כי יושב ומצפה היה ה' מתי יפרד לוט, להראותו את הארץ שאמר לו בתחלת דבר אליו, אשר אראך, ולא הראהו עד עתה שנפרד לוט, והוא מאמר ראשון לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אז אראך:

מקור 13 - בראשית פרק יג פס' י"ב

וַיֵּשָׂא לוֹט אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת כָּל כְּפַר הַיַּרְדֵּן כִּי כָּלָה מִשְׁקָה לִפְנֵי שַׁחַת ה' אֶת סֹדֶם וְאֶת עַמֶּרָה כִּגְן ה' כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶכָה צֶעֶר: וַיִּבְחַר לוֹ לוֹט אֶת כָּל כְּפַר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקְדָּם וַיִּפְרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו: אַבְרָם יָשָׁב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְלוֹט יָשָׁב בְּעָרֵי הַכְּפָר וַיֵּאָהֵל עַד סֹדֶם:

מקור 14 - רש"י ורמב"ן - ההבדל בין ארץ ישראל ומצרים.

רש"י דברים פרק י"א

והשקית ברגלך - **ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגלך ולהשקותה וצריך אתה לנדד משנתך ולעמול**, והנמוך שותה ולא הגבוה, ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה. אבל זו (פסוק יא) למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך, והקב"ה משקה נמוך וגבוה, גלוי ושאינו גלוי, כאחת:

רמב"ן דברים פרק י"א פסוק י'

ופשוטו של מקרא בדרך האזהרות נאמר, שאמר להם ושמרתם את כל המצוה וירשתם ארץ זבת חלב ודבש כי ה' יתן מטר ארצכם בעתו והארץ תתן יבולה, **ואם תעברו על רצון ה' ולא ידרוש אותה בגשמי רצון הנה היא רעה מאד לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב בהריה. ויחזור ויפרש כל זה בפרשה השניה (להלן פסוקים יג - יז), כי אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש תמיד, ואם לא תשמעו ועצר את השמים וגו' ואבדתם מהרה ברעב מעל הארץ הטובה, שלא תוכלו לחיות בה בלא מטר:**

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
-------	---------	---------	--------	---------	---------

אור החיים

רבי חיים ב"ר משה בן עטר (או אבן עטר) נולד בעיר סאלי שבמערב מרוקו בשנת תני"ו (1696). בשנת תקי"א (1741) הגיע לארץ עם קבוצה מתלמידיו, ולאחר שהייה קצרה בעכו ובטבריה עלה לירושלים, בה הקים ישיבה ללימוד הנגלה והנסתר. נאבק נמרצות בקראים שהיו אז בירושלים. נפטר בשנת תקי"ג (1743), לאחר שחי בירושלים פחות משנה.

נושא רביעי - מהותה יחודה והתאמתה של הארץ לעם

שאלת מפתח: מה הן סגולתיה ומה הם מאפייניה של הארץ שבה עם ישראל יוכל למלא את ייעודו?

מקור 15 - ספר הכוזרי מאמר ב ט' - י"ד

ט. אמר הכוזרי: מה שאמרת עם האלוקה כבר נתברר לי, אולם מה שאמרת בארץ האלוקה קשה לי לקבל זאת.

י. אמר החבר: אין כל קושי לקבל את ההנחה כי ארץ אחת נתיחדה בגבר מה משאר כל הארצות. הלא בעיניך תראה כי מקום אחד טוב משאר כל המקומות לצמח מיוחד, למחצב מיוחד ולחי מיוחד. ותושביו מיוחדים בצורתם ובמידותם משאר כל האנשים. וכל זה באמצעות מזג הלחיות אשר בגוף, כי במזג הזה תלויים גם שלמות הנפש וחסרונה.

י"א. אמר הכוזרי: **אולם אני לא שמעתי כי יש לאנשי ארץ ישראל יתרון על שאר בני האדם.**
 י"ב. אמר החבר: כך גם הרכם זה שאתם אומרים כי הכרם מצליח בו – לולא היו נוטעים בו את הגפנים ועושים את כל מלאכת עבודת הכרם הדרושה לגידולם, לא היה עושה ענבים. והנה המעלה המיוחדת באה ראשונה לעם אשר הוא הסגולה והגרעין. ואחרי זה יש גם לארץ חלק במעלה הזאת, וכן למעשים ולמצוות התלויים בארץ, שהם מעין עבודת הכרם לכרם. **אולם שלא ככרם העושה ענבים גם במקום אחר, אין עם הסגולה יכול להדבק בעניין האלוקי כי אם בארץ הזאת.**

י"ג. אמר הכוזרי: האמנם? והלוא מאדם הראשון ועד משה וממשה ועד סוף הנבואה נבאו רבים במקומות אחרים: אברהם באור כשדים וגם יחזקאל ודניאל בבבל ניבאו, וירמיהו הלא נבא במצרים?

י"ד. אמר החבר: **כל מי שנתנבא לא נתנבא כי אם בארץ הזאת או בעבורה.** כך זכה אברהם לנבואתו הראשונה כאשר צווה ללכת אל הארץ הזאת. ויחזקאל ודניאל בעבורה נבאו – אכן שניהם ראו עוד את הבית הראשון ואת כבוד השכינה, אשר כל ימי היותה שורה בבית ההוא היה כל אדם המוכן לכך מצד הסגולה מגיע לנבואה.

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
-------	---------	---------	--------	---------	---------

הכוזרי
 ר' יהודה בן שמואל הלוי [ריה"ל] נולד בטודילה שבצפון ספרד בערך בשנת ד"א תת"ל [1070], ונפטר בדרכו לארץ ישראל בשנת ד"א תתק"א [1141]. ריה"ל נודע בעיקר על שם ספר הכוזרי שחיבר, ששמו המדויק הוא 'ספר תשובות לטענות נגד הדת המושפלת'. נחשב לאחד הספרים החשובים ביותר במחשבת ישראל.

מקור 16 - אורות ארץ ישראל / הראי"ה קוק - העמקה

ארץ ישראל איננה דבר חיצוני, קניין חיצוני לאומה, רק בתור אמצעי למטרה של ההתאגדות הכללית והחזקת קיומה החומרי או אפילו הרוחני. ארץ ישראל היא חטיבה עצמותית קשורה בקשר חיים עם האומה, חבוקה בסגולות פנימיות עם מציאותה. ומתוך כך אי אפשר לעמוד על התוכן של סגולת קדושת ארץ ישראל ולהוציא לפועל את עומק חיבתה, בשום השכלה ראציונלית אנושית כי אם ברוח ה' אשר על האומה בכללה, בהטבעה הטבעית הרוחנית אשר בנשמת ישראל, שהיא שולחת את קווייה בצבעים טבעיים בכל הארחות של ההרגשה הבריאה, ומזרחת היא את זריחתה העליונה על פי אותה המידה של רוח הקדושה העליונה, הממלאת חיים ונעם עליון את לבב קדושי הרעיון ועמוקי המחשבה הישראלית.

צפית ישועה היא כח המעמיד של היהדות הגלותית, והיהדות של ארץ ישראל היא

הישועה עצמה.

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
-------	---------	---------	--------	---------	---------

הראי"ה קוק

הרב אברהם יצחק הכהן קוק (טי"ז באלול ה'תרכ"ה - ג' באלול ה'תרצ"ה; 7 בספטמבר 1865 - 1 בספטמבר 1935. מכוונה גם הראי"ה . הגותו, שעלתה על הכתב בספרים שחיבר ושנערכו מכתביו בעיקר בתחומי האגדה, הפילוסופיה והמוסר, היא מרכיב משמעותי בהשקפת העולם של זרמים שונים בציונות הדתית.

חלק שני - הקשר בין עם ישראל לארץ ישראל

נושא ראשון - ההבטחות לאבות על ארץ ישראל

שאלת מפתח: מהו מקור ותוקף אחיזתנו בארץ ומהי חובתנו ביישום תוקף זה?

מקור 1 - רש"י בראשית פרק א פסוק א

בראשית - אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל [את] התורה אלא (שמות יב ב) מהחודש הזה לכם, שהיא מצוה ראשונה שנצטוו [בה] ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום (תהלים קיא ו) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם **כל הארץ של הקדוש ברוך הוא היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו:**

ההבטחות על הארץ

לאברהם

בראשית פרק יב פסוק ז'

וַיֹּאֲרָה ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה אֶתְּנֶנָּה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וְיָבִין שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאָה אֵלָיו:

בראשית פרק יג פסוק טו

כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וְלַזְרָעָךָ עַד עוֹלָם:

בראשית פרק טו פסוקים י"ח - כ"א

בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנְּהַר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת. אֶת הַקֵּינִי וְאֶת הַקֶּנֶזִי וְאֶת הַקְּדֻמֵּי וְאֶת הַחֲתִי וְאֶת הַפְּרִזִי וְאֶת הַרְפָּאִים: וְאֶת הָאֱמֹרִי וְאֶת הַכְּנַעֲנִי וְאֶת הַגְּרִגְשִׁי וְאֶת הַיְבוּסִי:

בראשית פרק יז פסוק ח

וְנָתַתִּי לְךָ וְלַזְרָעָךָ אַחֲרָיִךְ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיבֶיךָ אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזַת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים:

ליצחק

בראשית פרק כו פסוק ג'

גֹּר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֵהְיָה עִמָּךְ וְאַבְרָכְךָ כִּי לְךָ וְלַזְרָעָךָ אֶתְּנֶנָּה אֶת כָּל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהִקְמַתִּי אֶת הַשְּׁבַע אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ:

ליעקב

בראשית פרק כח

והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שכב עליה

לך אתננה ולזרעך

מקור 2 - רמב"ן בראשית פרק טו פסוק יח

ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר - הנה הקדוש ברוך הוא הבטיח את אברהם במתנת הארץ פעמים רבים, וכולם לצורך ענין. **בבואו בארץ מתחלה אמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת (לעיל יב ז), ולא באר מתנתו, כי אין במשמע רק במה שהלך בארץ עד מקום שכם עד אילון מורה:**

ואחרי כן כשרבו זכותיו בארץ הוסיף לו שא נא עיניך וראה צפונה ונגבה וקדמה וימה (לעיל יג יד), כי יתן לו כל הארצות ההן בכללן. ואין הטעם אשר אתה רואה בעיניך, כי ראות האדם איננו למרחק, רק שיתן לו לכל מראה עיניו הרוחות. או שהראהו כל ארץ ישראל כאשר היה במשה רבינו. והוסיף לו בברכה השנית הזאת עוד ולזרעך עד עולם, ושירבה זרעו כעפר הארץ:

ובפעם השלישית באר לו תחומי הארץ, והזכיר לו כל העמים עשרה אומות, והוסיף לכתוב לו ברית עליהן שלא יגרום החטא, וכאשר צוהו על המילה אמר לו לאחזת עולם (להלן יז ח), לאמר שאם יגלו ממנה עוד ישובו וינחלוה. והוסיף והייתי להם לאלהים, שהוא בכבודו ינהיג אותם ולא יהיו בממשלת כוכב ומזל או שר משרי מעלה, כאשר יתבאר עוד בתורה (ויקרא יח כה):

נושא שני - מצוות ירושה וישיבה בארץ

שאלת מפתח: מהו מקור ותוקף אחיזתנו בארץ ומהי חובתנו ביישום תוקף זה?

מקור 3 - רמב"ן במדבר פרק לג פסוק נג

הורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה - על דעתי זו מצות עשה היא, יצוה אותם שישבו בארץ ויירשו אותה כי הוא נתנה להם, ולא ימאסו בנחלת ה'. ואלו יעלה על דעתם ללכת ולכבוש ארץ שנער או ארץ אשור וזולתן ולהתישב שם, יעברו על מצות ה'. ומה שהפליגו רבותינו (כתובות קי ב) במצות הישיבה בארץ ישראל ושאסור לצאת ממנה, וידונו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל, וכן האיש, בכאן נצטוונו במצוה הזו, כי הכתוב הזה היא מצות עשה. **ויחזיר המצוה הזו במקומות רבים, באו ורשו את הארץ (דברים א ח).**

מקור 4 - השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם

מצוה רביעית שנצטוונו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתינו מן האומות או לשממה.

מקור 5 - אור החיים במדבר פרק לג פסוק נה

וְאִם לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת יְשֵׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר תּוֹתִירוּ מֵהֶם לְשָׂכִים בְּעֵינֵיכֶם וְלִצְנִינִים בְּצַדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֶתְכֶם עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ (במדבר פרק לג פסוק נה)

וצררו אתכם על הארץ וגו'. פירוש לא מלבד שיחזיקו בחלק מהארץ שלא זכיתם בו אלא גם חלק שזכיתם בו אתם וישבתם בו וצררו אתכם על חלק שאתם יושבים בו לומר קומו צאו ממנו.

מקור 6 - ספר מקבים א' ט"ו - העמקה

וען שמעון ויאמר: "לא ארץ נוכריה לקחנו ולא ברכוש זרים משלנו, כי אם נחלת אבותינו, אשר בידי אויבינו בעת מן העיתים בלא משפט נכבשה. ואנחנו כאשר הייתה לנו עת, הושיבונו נחלת אבותינו".

חלק שלישי - חטא המרגלים - "וימאסו בארץ חמדה".

נושא ראשון - הרקע לחטא המרגלים

שאלת מפתח: מה היה מצבו הרוחני והנפשי של עם ישראל היוצא ממצרים? ומהו יחסו של העם לארץ מצרים אשר ממנה יצא?

מקור 1 - במדבר פרק יא פסוקים א' - כ'

(א) ויהי העם כמתאננים רע באזני ה' וישמע ה' ויחר אפו ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה:
 (ב) ויצעק העם אל משה ויתפלל משה אל ה' ותשקע האש:
 (ג) ויקרא שם המקום ההוא תבערה כי בערה בם אש ה':
 (ד) והאספסף אשר בקרבו התאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר:
 (ה) זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים:
 (ו) ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו:
 (ז) והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדלח:
 (ח) שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדכה ובשלו בפרור ועשו אתו עגות והיה טעמו כטעם לישד השמן:
 (ט) ובדדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו:
 (י) וישמע משה את העם בכה למשפחתיו איש לפתח אהלו ויחר אף ה' מאד ובעיני משה רע:
 (יא) ויאמר משה אל ה' למה הרעת לעבדך ולמה לא מציתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי:
 (יב) האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחייקך כאשר ישא האמן את הינק על האדמה אשר נשבעת לאבותיו:
 (יג) מאין לי בשר לתת לכל העם הזה כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכלה:
 (יד) לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה כי כבד ממני:
 (טו) ואם ככה את עשה לי הרגני נא הרג אם מצאתי חן בעיניך ואל אראה ברעתי: פ
 (טז) ויאמר ה' אל משה אספה לי שבועים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם וישטרו ולקחת אתם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך:
 (יז) וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ונשאו אתך במשא העם ולא תשא אתה לבדך:
 (יח) ואל העם תאמר התקדשו למחר ואכלתם בשר כי בכיתם באזני ה' לאמר מי יאכלנו בשר כי טוב לנו במצרים ונתן ה' לכם בשר ואכלתם:
 (יט) לא יום אחד תאכלון ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום:
 (כ) עד חדש ימים עד אשר יצא מאפקם והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים:

מקור 2 - רש"י במדבר פרק יא פסוק א

כמתאננים - אין מתאוננים אלא לשון עלילה. מבקשים עלילה האיר לפרוש מאחרי המקום וכן הוא אומר בשמשון (שופטים יד ד) כי תואנה הוא מבקש:
 רע באזני ה' - תואנה שהיא רעה באזני ה' שמתכוונים שתבא באזניו ויקניט. אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה שלשה ימים, שלא נחנו מענוי הדרך:

מקור 3 -רש"י במדבר פרק יא פסוק ה

(ה) אשר נאכל במצרים חנם - אם תאמר שמצריים נותנים להם דגים חנם, והלא כבר נאמר (שמות ה, יח) ותבן לא ינתן לכם, אם תבן לא היו נותנין להם חנם, דגים היו נותנין להם חנם? ומהו אומר חנם, חנם מן המצות:

מקור 4 - רש"י במדבר פרק יא פסוק י

בכה למשפחותיו - משפחות משפחות נאספים ובוכים לפרסם תרעומתן בגלוי. ורבותינו אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות, על עריות הנאסרות להם.

מקור 5 - מלבי"ם במדבר פרק יא פסוק י"ט

זזה אות נאמן כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם שסבת החטא לא היה תאות הבשר רק התמוטטות השכל והאמונה בה' ובתורתו, ואף שכפי הנגלה מדבריתם בכיתם בעבור הבשר, אבל לפניו שהוא יודע תעלומות לב לפניו בכיתם לאמר למה זה יצאנו ממצרים, הוא יודע שעיקר בכיתכם היה על שיצאתם ממצרים ששם הייתם חפשים מעול תורה ומצות ונכנסתם במוסרת הברית לשמור את כל דברי התורה ומצותיה:

מקור 6 - עקידת יצחק במדבר י"א - העמקה

ואז גילה לו מה שהיה בפנימיות תואנותיהם אשר עליו נאמר בראשונה וישמע ה', כאשר אמרנו שהיו מתנחמין על יציאתם ממצרים והיו מואסים את ה' יתעלה חוקיו ותורותיו ולא היו מגלים הדבר מפני היראה, ומבקשים עלילות ובודים מלבם תואנות אשר לא כן. ותלו עצמם בתאות הבשר עם היות שאינם מתאווים לה' על דרך האמת.

מקור 7 - שפת אמת במדבר פרשת בהעלותך - העמקה

במדרש אספה. הבונה בשמים מעלותיו כו'. כבר כתבנו במ"א. והענין בקצרה כי יש ב' ענינים. שצריכין להמשיך כח משמים לזה העולם וזה פעל משה רבנו עליו השלום שהוריד התורה מן השמים. אך צריכין ג"כ להכין עצמנו להיות כלי מוכן לקבל השפע משמים...אבל כשנפגם אח"כ הנפש ע"י החטאים כמ"ש נפשנו יבשה. ונפשנו קצה. היו צריכים תקונים ע"י בחי' שבעים נפש בחי' ואגודתו על ארץ. והם השבעים איש כמ"ש שם בשבעים נפש ירדו אבותיך כו'. והרמז דכתיב זכרנו כו' הדגה כו' היינו שנתעורר בהם הרהורים מגלות מצרים. וממילא לא היו מוכנים לקבל המן שהוא לחם מן השמים:

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
<p>המלבי"ם הרב מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל וייזר. נודע בכינויו מלבי"ם - ראשי תיבות שמו ושם אביו. משנת תר"ד (1844) ובמשך כל חייו לא פסק מהכנת פירושו הרחב לכל התנ"ך. זהו פירוש ייחודי ועמוק המבוסס על פירוש פשט הכתובים ועל העיקרון שאין שום חזרה וכפילות בפסוקים, כדי להוכיח שהתורה מן השמים, ושהתורה שבעל פה היא חלק בלתי נפרד מן התורה שבכתב.</p>					

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
<p>בעל העקידת יצחק רבי יצחק עראמה (ק"פ 1420 - רנ"ד 1494), "בעל העקידה", היה מחכמי ספרד בדור הגירוש. קיבץ את הדרשות שנשא וערך את ספרו המפורסם עקידת יצחק.</p>					

במדרש אספה לי שבעים איש הבונה בשמים כו' ואגודתו על ארץ יסדה משל לבנין ע"ג ספינות קשורות כו'. פי' שורש התורה הוא אחדות ממש והוא מדריגת מרע"ה. ונק' גוף הבנין שא"י להתפרד ובשמים שהוא אחדות אחד אש ומים כן התורה נמשלת לאש ולמים. אבל למטה מתפרדין הענפים וצריכין לאגוד אותם על ארץ שזה היסוד וקיום שורש האילן גם למעלה שיוכל השורש לעמוד על היסוד למטה כי בל"ז ח"ו נסתר השורש ואין התחתונים יכולין לאחוז בו כלל. ז"ש ואגודתו כו'. וכמו כן בשבת שמתאחדין כל הברואים שורה עליו ברכה ז"ש וינח ביום השביעי על כן ברך כו'. פי' מנוחה הוא חיבור הכל להיות דבר שלם ועי"ז הוא כלי מחזיק ברכה והוא יסוד ובסיס וכן להיות שורה עליו הברכה וז"ש על כן ברך. [כ"ן] הוא ע' שהוא אספה לי ע' איש] ומשה רבנו עליו השלום ראה שאין בני"י נמשכין אחר בחי' עליונה שרצה להנהיגם שהרי מן בזכות משה וכיון שמאסו בזה המאכל הוצרך להיות בחי' ואגודתו ע"י ע' איש כנ"ל:

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
-------	---------	---------	--------	---------	---------

השפת אמת

רבי יהודה אריה ליב אלטר (כ"ט בניסן ה'תרי"ז-ה' בשבט תרס"ה; 1847 - 1905), היה האדמו"ר השלישי בשושלת אדמו"רי חסידות גור, ומן הבולטים במנהיגי יהדות פולין בשלהי המאה ה-19. ספרו שעל שמו הוא נקרא שפת אמת הינו אוסף של דרשות על פרשיות השבוע וחידושים על השי"ס.

נושא שני ברור חטא המרגלים

שאלת מפתח: מה היתה מטרת משה בשליחת המרגלים, מה היתה מטרת העם ומה היתה כוונת המרגלים בביצוע השליחות?

מקור 8 - במדבר פרקים יג - י"ד (עד פסוק י')

- (א) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:
 (ב) שְׁלַח לְךָ אַנְשִׁים וַיִּתְרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמִטָּה אֲבַתְיֹו תִשְׁלַחוּ כָל נְשִׂיא בְהֵם:
 (ג) וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאֵרָן עַל פִּי ה' כָּלֵם אַנְשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה:
 (ד) וְאֵלֶּה שְׁמוֹתֵם לְמִטָּה רְאוּבֵן שְׁמוּעַ בֶּן זְכוּר:
 (ה) לְמִטָּה שְׁמַעוֹן שִׁפְט בֶּן חוּרִי:
 (ו) לְמִטָּה יְהוּדָה פִּלֵּב בֶּן יִפְנֵה:
 (ז) לְמִטָּה יִשְׂשָׁכָר יִגָּאֵל בֶּן יוֹסֵף:
 (ח) לְמִטָּה אֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בֶּן נוּן:
 (ט) לְמִטָּה בְנִימֵן פְּלִטִי בֶן רְפוּא:
 (י) לְמִטָּה זְבוּלֹן גְּדִיָּאֵל בֶּן טִוִּי:
 (יא) לְמִטָּה יוֹסֵף לְמִטָּה מְנַשֶּׁה גְּדִי בֶן סוּסִי:
 (יב) לְמִטָּה דָן עַמִּיאֵל בֶּן גַּמְלִי:
 (יג) לְמִטָּה אֲשֶׁר סִתּוּר בֶּן מִיכָאֵל:
 (יד) לְמִטָּה נַפְתָּלִי נַחֲבִי בֶן יַפְסִי:
 (טו) לְמִטָּה גַּד גְּאוּאֵל בֶּן מְכִי:
 (טז) אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שְׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשִׁיעַ בֶּן נוּן יְהוֹשֻׁעַ:
 (יז) וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בְּנֹגֵב וְעֲלִיתֶם אֶת הָהָר:
 (יח) וַרְאִיתֶם אֶת הָאָרֶץ מָה הוּא וְאֵת הָעָם הַיֹּשֵׁב עֲלֶיהָ הַחֲזֵק הוּא הַרְפָּה הַמַּעֲט הוּא אִם רַב:
 (יט) וַיִּמָּה הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הַטּוֹבָה הוּא אִם רָעָה וַיִּמָּה הָעָרִים אֲשֶׁר הוּא יֹשֵׁב בְּהֵנָּה הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים:
 (כ) וַיִּמָּה הָאָרֶץ הַשְּׂמֵנָה הוּא אִם רָדָה הַיֵּשׁ בָּהּ עֵץ אִם אֵין וְהַתְּחִזְקֹתֶם וְלִקְחֹתֶם מִפְּרֵי הָאָרֶץ וְהַיַּיִמִּים יַמֵּי בְּכוּרֵי עֲנָבִים:
 (כא) וַיַּעֲלוּ וַיִּתְרוּ אֶת הָאָרֶץ מִמִּדְבַּר צֶן עַד רְחֹב לְבַא חֲמַת:
 (כב) וַיַּעֲלוּ בְּנֹגֵב וַיָּבֹאוּ עַד חֲבָרוֹן וְשָׁם אַחִימֵן שֹׁשֵׁי וְתַלְמִי יְלִידֵי הָעֵנֶק וְחֲבָרוֹן שְׁבַע שָׁנִים נִבְנְתָה לְפָנָי צַעַן מִצְרָיִם:
 (כג) וַיָּבֹאוּ עַד נַחַל אֲשַׁכּוֹל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוּרָה וְאֲשַׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשְׂאֵהוּ בַּמּוֹט בְּשָׁנִים וּמֵן הַרְמֹנִים וּמֵן הַתְּאֵנִים:
 (כד) לְמַקּוֹם הַהוּא קָרָא נַחַל אֲשַׁכּוֹל עַל אֲדוֹת הָאֲשַׁכּוֹל אֲשֶׁר כָּרְתוּ מִשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
 (כה) וַיָּשֻׁבוּ מִתּוֹר הָאָרֶץ מִקֶּץ אַרְבָּעִים יוֹם:
 (כו) וַיָּלְכוּ וַיָּבֹאוּ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וְאֶל כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מִדְבַּר פָּאֵרָן קְדֻשָּׁה וַיִּשְׁיִבוּ אֹתָם דָּבָר וְאֵת כָּל הָעֵדָה וַיִּרְאוּם אֶת פְּרֵי הָאָרֶץ:
 (כז) וַיִּסְפְּרוּ לוֹ וַיֹּאמְרוּ בְּאָנּוּ אֵל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חֵלֶב וְדָבַשׁ הוּא וְזֶה פְרִיָּהּ:
 (כח) אֲפֹס כִּי עַז הָעָם הַיֹּשֵׁב בְּאָרֶץ וְהָעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלַת מְאֹד וְגַם יְלִדֵי הָעֵנֶק רְאִינוּ שָׁם:
 (כט) עָמְלֵק יֹשֵׁב בְּאָרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחֲתִי וְהַיְבוּסִי וְהָאֶמְרִי יֹשֵׁב בְּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יֹשֵׁב עַל הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן:
 (ל) וַיַּחֲסֵף לֵב אֶת הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עֲלֵה נַעֲלֵה וַיִּרְשָׁנוּ אֹתָהּ כִּי יָכוֹל נוֹכַל לָהּ:
 (לא) וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוֹכַל לַעֲלוֹת אֶל הָעָם כִּי חֲזַק הוּא מִמֶּנּוּ:
 (לב) וַיִּצְיִאוּ דְבַת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ אֶרֶץ אֲכָלֶת וְיוֹשְׁבֶיהָ הוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר רְאִינוּ בְּתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מַדּוֹת:
 (לג) וְשָׁם רְאִינוּ אֶת הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנָק מִן הַנְּפִילִים וְנָהִי בְּעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם:

- (א) וַתִּשָּׂא כָּל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם וַיִּבְכוּ הָעָם בְּלִילָה הַהוּא:
- (ב) וַיִּלְנוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל הָעֵדָה לֹא מִתְּנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוּ בְּמִדְבַר הַזֶּה לֹא מִתְּנוּ:
- (ג) וְלֵמָּה ה' מְבִיא אֹתָנוּ אֶל הָאֶרֶץ הַזֹּאת לְנַפֵּל בַּחֲרָב נַשִּׁינוּ וְטַפְנוּ יְהִי לְבַז הַלֹּא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרָיִם:
- (ד) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁוֵבָה מִצְרָיִם:
- (ה) וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל פְּנֵיהֶם לִפְנֵי כָּל קְהַל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
- (ו) וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נּוּן וְכָלֵב בֶּן יִפְנֶה מִן הַתְּרִים אֶת הָאֶרֶץ קָרְעוּ בְּגָדֵיהֶם:
- (ז) וַיֹּאמְרוּ אֶל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאֶרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ טוֹבָה הָאֶרֶץ מְאֹד:
- (ח) אִם חָפֵץ בָּנוּ ה' וְהִבִּיא אֹתָנוּ אֶל הָאֶרֶץ הַזֹּאת וַנִּתְּנָה לָנוּ אֶרֶץ אֲשֶׁר הוּא זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ:
- (ט) אַךְ בְּה' אֵל תִּמְרְדוּ וְאַתֶּם אֵל תִּירְאוּ אֶת עַם הָאֶרֶץ כִּי לַחֲמֹנוּ הֵם סָר צֶלֶם מַעֲלִיָּהֶם וְה' אֹתָנוּ אֵל תִּירָאִים:
- (י) וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעֵדָה לְרִגּוֹם אֹתָם בְּאֲבָנִים וְכַבּוּד ה' נִרְאָה בְּאַהֲל מוֹעֵד אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

מקור 9 - דברים פרק א פסוקים כ"ב - ל'

וַתִּקְרְבוּ אֵלַי כְּלַכֶּם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלַחָה אַנְשִׁים לִפְנֵינוּ וַיַּחְפְּרוּ לָנוּ אֶת הָאֶרֶץ וַיָּשֻׁבוּ אֹתָנוּ דָּבַר אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נִעְלָה בָּהּ וְאֶת הָעָרִים אֲשֶׁר נָבֵא אֵלֵינוּ: וַיִּיטֹב בְּעֵינֵי הַדָּבָר וְאֶקַּח מִכֶּם שְׁנַיִם עֹשֵׂר אַנְשִׁים אִישׁ אֶחָד לְשִׁבְטוֹ: וַיִּפְּנוּ וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֵאוּ עַד נַחַל אֲשַׁכְּל וַיִּרְגְּלוּ אֹתָהּ: וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרֵי הָאֶרֶץ וַיֹּרְדוּ אֵלֵינוּ וַיָּשֻׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵינוּ נָתַן לָנוּ: וְלֹא אָבִיתֶם לַעֲלֹת וַתִּמְרוּ אֶת פִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם:

מקור 10 - רש"י במדבר פרק יג פסוק כו

וילכו ויבואו - מהו וילכו, להקיש הליכתן לביאתן, מה ביאתן בעצה רעה, אף הליכתן בעצה רעה:

מקור 11 - תלמוד בבלי מסכת סוטה דף לד עמוד ב

ויחפרו לנו את הארץ - אמר ר' חייא בר אבא: מרגלים לא נתכוונו אלא לבושתה של ארץ ישראל, כתיב הכא: ויחפרו לנו את הארץ, וכתיב התם: וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו'.

מקור 12 - כלי יקר במדבר פרק יג פסוק ג'

ויתורו את ארץ כנען. מצינו שלוש לשונות בענין זה ויתורו, ויחפרו, וירגלו, כי ישראל אמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ (דברים א כב), והקב"ה אמר ויתורו את ארץ כנען ובמרגלים כתיב (שם פסוק כד) וירגלו אותה, לפי ששלוש דעות היו באותה עצה. כי הקדוש ברוך הוא אמר ויתורו שיש במשמעותו גם לשון יתרון כי רצה הקדוש ברוך הוא להראות להם יתרון הארץ על כל הארצות כמו שנאמר (שמות ג ח) ולהעלותו מן הארץ היא אל ארץ טובה ורחבה, וטובה זו היא הטובה הרוחנית מצד היותה אוירא דמחכים (בבא בתרא קנח ב) כי זה הכנה אל האדם לבוא על ידו לכלל הטובה האמיתית כי אין לאדם יתרון תחת השמש זולתו ויתרון ארץ זה בכל היא (קהלת ה ח). אבל ישראל רוח אחרת היתה עמהם כי תמיד היו מבקשים תואנה לשוב מצרימה ועל כן אמרו ויחפרו, שיש במשמעותו לשון חרפה כי ערות הארץ רצו לראות כדי שיהיה להם מקום ללון ולומר ניתנה ראש ונשובה מצרימה, אבל מכל מקום לא ביקשו שיוציאו מלבם דבה שקרית. והמרגלים השחיתו התעיבו יותר ממה שביקשו מהם והוציאו מלבם מילין שקרים כדרך כל הולך רכיל המפליג כל דבר להגיד יותר ממה שראה, לכך נאמר וירגלו אותה כי רגל לשון רכיל כמו שפירש רש"י על פסוק לא תלך רכיל (ויקרא יט טז):

גם יתכן לפרש, מה שהקב"ה אמר **ויתורו** כי באמת הארץ היא ראש לכל הארצות על ידי כמה מעלות טובות כפולות שיש לה ביתר שאת על כל שאר הארץ. וכן מביא בילקוט בפרשה זו (רמז תשמג) על ארץ ישראל פסוק וראש עפרות תבל (משלי ח כו). והמה עשו בהיפך זה לומר שהיא פחותה מכל הארצות כי ארץ אוכלת יושביה היא, **והורידה ממדריגת הראש אל מדריגת הרגל**, לכך נאמר **וירגלו** אותה שעשו אותה למדרס רגל, כרגל זה הפחות שבכל הגוף. ובאמת היא ראש לכל הארצות כי מטעם זה נאמר בכל מקום לשון עלייה בהולך לארץ ישראל. ועל זה אמרו ניתנה ראש ונשובה מצרימה, מצינו נתינה לשון שביקה כמו ולא יתן אתכם מלך מצרים להלוך (שמות ג יט), תרגומו ולא ישבוק, כך אמרו כאן נשבוק הראש, אותה ארץ שאתם אומרים כי היא ראש לכל הארצות, ונשובה מצרימה אף על פי שהם אומרים שהיא למטה ממדריגת ארץ ישראל:

מקור 13 - רש"י במדבר פרק כו פס' ס"ד

ובאלה לא היה איש וגו' - אבל **על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים**, לפי שהן היו מחבבות את הארץ. האנשים אומרים (במדבר יד ד) נתנה ראש ונשובה מצרימה, והנשים אומרות (במדבר כז, ד) תנה לנו אחוזה. לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן:

שאלת מפתח: מהו שורש חטא המרגלים, על פי המפרשים?

כדי להבין את שורשו של חטא המרגלים נלמד שתי שיטות פרשניות המייצגות את שתי הגישות ביחס לחטא.

גישה הראשונה גישה ה' כלי יקר' והגישה השניה גישה ה' שפת אמת'
מקור 14 - כלי יקר במדבר פרק יג

דבר אחר לכך פירט אנשים, לפי שאמרו חז"ל (ילקוט רמז תשעג) **האנשים היו שונאים את הארץ ואמרו ניתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר יד ד) והנשים היו מחבבות הארץ ואמרו תנה לנו אחוזה (שם כז ד)**. ועל כן אמר הקדוש ברוך הוא לפי דעתי שאני רואה בעתיד היה יותר טוב לשלוח נשים המחבבות את הארץ כי לא יספרו בגנותה, אבל לך לדעתך שאתה סבור שכשרים המה ואתה סבור שהארץ חביבה עליהם **תשלח אנשים, וזהו שלח לך לדעתך אנשים אבל לדעתי היה יותר טוב לשלוח נשים** כאמור:

מקור 15 - כלי יקר במדבר פרק כו

(טו) ובאלה לא היה איש. אבל נשים היו כי לא נגזרה גזירת מרגלים כי אם על האנשים לפי שהאנשים היו שונאים את הארץ והיו אומרים ניתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר יד ד) אבל הנשים היו מחבבות את הארץ שכן בנות צלפחד אמרו תנה לנו אחוזה. והנני נותן שני טעמים בדבר, לפי שיש לך ארץ מגדלת צנועים ויש לך ארץ מגדלת נואפים ואמרו חז"ל (במדבר רבה כ כב) **ששיטים היה מגדל נואפים ולפיכך זנו בשיטים כי ישיבת המקום ההוא גרם להם לזנות, וארץ ישראל מסוגל בזה שאין הארץ סובלת זימה** כמו שנאמר בפרשת עריות (ויקרא יח כה - כז) כי את כל התועבות עשו אנשי הארץ ותקיא הארץ את יושביה, וכבר כתבנו למעלה שהאנשים היו פרוצין בעריות ועל כן שנאו את הארץ, אבל הנשים היו כשרות וצנועות ושלומית בת דברי תוכיח שפרסמה הכתוב על כן היו מחבבות הארץ המגדלת צנועים, ותדע שכן הוא שאפילו שיטים המגדל נואפים תמשך לו רפואה מן הארץ הקדושה שנאמר (יואל ד יח) ומעין יצא מבית ה' והשקה את נחל השיטים. ומטעם זה נכתב ובאלה לא היה איש אצל המספר דוקא לומר לך אבל נשים היו לפי שבמספר זה נרמז צניעות הנשים יותר מבאנשים מדהקדים ה"א ליו"ד כמבואר למעלה:

טעם שני הוא, כי מהידוע שיש הבדל בין ארץ ישראל לשאר ארצות כי בארץ ישראל הגשמים יותר מצוין מבארץ מצרים או שאר ארצות, והנה בארץ מצרים מאחר שאין הגשמים מצוים שם על כן צריכין עובדי האדמה להשקות השדות של תבואה ברגליהם כמו

שמשקין את גן הירק, ומאחר שיש להם כל כך טורח גדול בשדות פטרם התורה מן תרומות ומעשרות כי אין שורת הדין נותן שיתן חלק למי שלא עמל בו. אבל ארץ ישראל שהגשמים יורדין שם בעתם ואין לבעל השדה כל כך טורח גדול בהשקאת השדות, ואף על פי שיש לו טורח הזריעה והחרישה ושאר מלאכות שבשדה מכל מקום יש גם להקב"ה חלק בשדה מצד שהוא יתברך נותן מטר בעתו, על כן דין הוא שיתנו מחלק גבוה לכהנים וללוים משרתי אלהינו כי משולחן גבוה הם זוכים... אלא ודאי שרצה ליתן טעם למה ארץ ישראל חייבת בחלה תרומה ומעשרות יותר משאר ארצות, ואמר לפי שבשאר ארצות כל הטורח שלך שאפילו שדה של תבואה צריך אתה להשקות ברגלך כגן הירק על כן פטרה אותך התורה מתרומה ומעשרות, אבל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה למטר השמים תשתה מים, ואם כן חצי העמל שלך וחצי של גבוה על כן דין שתתן חלק גבוה למשרתי אלהינו: ומזה הטעם היו האנשים שונאים את הארץ, לפי שהיו אבירי לבב הרחוקים מצדקה, לא היה להם חפץ ורצון לילך ממקום הפטור למקום החיוב ובפה מלא אמרו כן זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם (במדבר י"א ה) ודרשו בספרי (בהעלותך כ"ט) חנם מן המצוות...

אבל הנשים של אותו דור צדקניות היו והיו אוהבים הצדקה, הן מצות חלה המיוחדת לנשים ותלויה בארץ הן שאר תרומות ומעשרות על כן היו אוהבים את הארץ לילך למקום החיוב, כי סתם אשה אינה רשאית ושלטאה בנכסי בעלה על כן היה להם חפץ לילך למקום שהחוב מוטל על בעליהן ליתן. וזה שאמרו חז"ל (סוטה י"א ב) בזכות נשים צדקניות שהיו באותו דור נגאלו אבותינו ממצרים רצה לומר בזכותם יצאו ממקום הפטור למקום החיוב אשר אליו נכספה וגם כלתה נפשם

מקור 16 - שפת אמת במדבר פרשת שלח

והראי' שהרי היו מוכנים לקבלת התורה ברצון שלם שהקדימו נעשה לנשמע ולבחי' א"י הי' קשה להם לבוא. ובאמת עדיין הי' הארץ תחת יד כנען ולכן הי' עוד הקליפה מסתרת הקדושה. ולכן נראה כי לא השיגו המרגלים לראות טוב הארץ כדכתיב אם יראו כו' משמע שהמרגלים לא ראוה זולת יהושע וכלב אמרו טובה הארץ כו' אם חפץ בנו כו' ונתנה לנו דייקא. הגם שעדיין אינו בהתגלות הבינו שיש בה טוב הגנוז. אך בה' אל תמרודו כי בודאי אמרו המרגלים אמת כי בהיותם במדבר הי' טוב להם ונראה להם שח"ו יהי' ירידה בכניסתם לארץ. אכן באמת בני' נבראו בעולם להעיד על הבורא ית' ולתקן כל הבריאה. ... שזה רצונו ית' בבנ"י שבחר לחלקו מן התחתונים עם היות שנשמתן למעלה מן המלאכים הי' שמחה לפניו בירידתן לעוה"ז ולהרים חלק הקדושה מתוך זה התערבות.

נושא שלישי - עונש חטא המרגלים

שאלת מפתח: במה השפיע חטא המרגלים לדורות?

מקור 17 - תלמוד בבלי מסכת סוטה דף לה עמוד א

ויתנו את קולם ויבכו - אמר רבה אמר רבי יוחנן: אותו היום [ערב] תשעה באב היה, אמר הקדוש ברוך הוא: הן בכו בכיה של חנם, ואני אקבע להם בכיה לדורות.

מקור 18 - תהלים פרק קו פס' כ"ד - כ"ז

וַיִּמְאֹסוּ בְּאֶרֶץ חֲמֹדָה לֹא הֶאֱמִינוּ לְדַבְּרוֹ:
וַיִּרְגְּנוּ בְּאֶהְלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל ה':
וַיֵּשֶׂא יְדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם בְּמִדְבָּר:
וְלִהְפִּיל זָרְעָם בְּגוֹיִם וּלְזָרוֹתָם בְּאֶרְצוֹת:

מקור 19 - בעל העקידת יצחק

המאמינים למרגלים סייעו להשתתפות בעבירה וקבעו בכיה לכל ישראל לדורות כי מיאוס הארץ ההיא כפי מה... הוא העניין אשר עמד עלינו בכל הדורות ובעבורו גלינו... ואין שום מבוא לשוב אל שלמותנו, כי אם בשובה אלינו בהשלמת הגבלותיה המוכנות בה.

חלק רביעי - היחס הנכון והראוי לארץ ישראל.

נושא ראשון - תיקון היחס של עם ישראל לארץ ישראל

שאלת מפתח: מהם הקשיים שהתגלו בארץ ישראל בתקופת שיבת ציון וכיצד התמודדו המנהיגים והעם עם קשיים אלו?

מקור מספר 1 - תלמוד בבלי מסכת יומא דף ט עמוד ב

דכתיב: אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז, אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא - נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו.

מקור מספר 2 - מצודת דוד שיר השירים ה

פשטתי את כתנתי - ואני השבתי לו הנה כבר פשטתי את כתנתי כדרך ההולכים לישון ואין ללכת ערומה, ואיך אם כן אלבשה כי יש לי טורח בזה. וכבר רחצתי את רגלי עד עליתי על המשכב, ואיך אם כן אטנפה ללכת בארץ לפתוח לך את הדלת. והנמשל הוא לומר הנה נתעצלתי לעלות לירושלים כפי שכבר נתישבתי בבבל, והיתה הארץ ההיא ערבה עלי ולא רציתי לטרוח בטלטול הדרך.

מקור מספר 3 - רש"י עזרא פרק ב פסוק נט

"ואלה העולים מתל מלח תל חרשא כרוב אדן אמר ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם"

ואלה העולים מתל מלח וגו' - ואי זה מעשה הגיע להם ולא יוכלו להגיד וגו':
זרעם - של אבותם לפי שאבדו יחס שלהם ולא ידעו אם מישראל הם:

מקור מספר 4 - חגי, עזרא ונחמיה

מקורות אלו ממחישים את מצבו הרוחני של עם ישראל בתקופת שיבת ציון ואת דרישת הנביאים לתיקון המצב.

הקשיים ותיקונם

עם ישראל אינו שואף לבניין בית המקדש.

חגי פרק א פסוקים א' - י"א

- (א) בשנת שתים לדרוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש היה דבר ה' ביד חגי הנביא אל זרבל בן שאליאל פחת יהודה ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לאמר:
- (ב) כה אמר ה' צבאות לאמר העם הזה אמרו לא עת בא עת בית ה' להבנות:
- (ג) ויהי דבר ה' ביד חגי הנביא לאמר:
- (ד) העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב:
- (ה) ועתה כה אמר ה' צבאות שימו לבבכם על דרכיכם:
- (ו) זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה שנתו ואין לשכרה לבוש ואין לחם לו והמשתכר משתכר אל צרור נקוב:

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
מצודת דוד					
<p>ר' דוד ובנו ר' הלל אלטשולר חיו בפראג ובגליציה במאות הי"ז-י"ח. הם כתבו יחד פירוש על נביאים וכתובים ובו שני חלקים, 'מצודת דוד' העוסק בביאור תוכן הכתוב לפי הפשט, ו'מצודת ציון' המפרש את המילים.</p>					

- (ז) כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת שִׁימוּ לִבְבְּכֶם עַל דְּרָכֵיכֶם:
 (ח) עֲלוּ הָהָר וְהִבַּאתֶם עֵץ וּבְנוּ הַבַּיִת וְאַרְצָהּ בּוֹ וְאֶכְבְּדָהּ אָמַר ה':
 (ט) פֶּנֶה אֶל הַרְבֵּה וְהִנֵּה לְמַעַט וְהִבַּאתֶם הַבַּיִת וְנִפְחַתִּי בּוֹ יַעַן מָה נָאֵם ה' צְבָאוֹת יַעַן בֵּיתִי
אֲשֶׁר הוּא חָרַב וְאַתֶּם רָצִים אִישׁ לְבֵיתוֹ:
 (י) **עַל כֵּן עֲלִיכֶם כָּל־אֹו שָׁמַיִם מִטֵּל וְהָאֶרֶץ כָּל־אֶה יְבוּלָה:**
 (יא) וְאַקְרָא חָרַב עַל הָאֶרֶץ וְעַל הַהָרִים וְעַל הַדְּגָן וְעַל הַתִּירוֹשׁ וְעַל הַיְצֵהָר וְעַל אֲשֶׁר תּוֹצִיא
 הָאֲדָמָה וְעַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל יְגִיעַ כְּפָיִם:

הַקְשִׁיִּים שֶׁמַּעֲרִימִים הַגּוֹיִים עַל עַם יִשְׂרָאֵל בְּבִנְיַן הָאֶרֶץ וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ
עֲזָרָא פֶּרֶק ד' א' – ו'

- (א) וַיִּשְׁמְעוּ צָרִי יְהוּדָה וּבְנֵי־מִן כִּי בְנֵי הַגּוֹלָהּ בּוֹנִים הִיכָל לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:
 (ב) וַיִּגְשׁוּ אֶל זָרְבָבֶל וְאֶל רָאשֵׁי הָאֲבוֹת וַיֹּאמְרוּ לָהֶם נִבְנֶה עִמָּכֶם כִּי כָכֶם נִדְרוֹשׁ לֵאלֹהֵיכֶם וְלוֹ
 אֲנַחְנוּ זִבְחִים מִימֵי אֶסֶר חֲדָן מֶלֶךְ אֲשׁוּר הַמַּעֲלָה אֲתָנוּ פֹּה:
 (ג) וַיֹּאמְרוּ לָהֶם זָרְבָבֶל וַיִּשׁוּעַ וּשְׂאֵר רָאשֵׁי הָאֲבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לֹא לָכֶם וְלָנוּ לְבָנוֹת בֵּית לֵאלֹהֵינוּ כִּי
 אֲנַחְנוּ יַחַד נִבְנֶה לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר צִוָּנוּ הַמֶּלֶךְ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס:
 (ד) וַיְהִי עִם הָאֶרֶץ מֵרָפִים יְדֵי עַם יְהוּדָה וּמִבְּהֵלִים אוֹתָם לְבָנוֹת:
 (ה) וּסְכָרִים עֲלֵיהֶם יוֹעֲצִים לְהַפֵּר עֲצָתָם כָּל יְמֵי כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס וְעַד מַלְכוּת דָּרְיוֹשׁ מֶלֶךְ פָּרַס:
 (ו) וּבְמַלְכוּת אַחַשְׁוֶרֶשׁ בְּתַחֲלַת מַלְכוּתוֹ כָּתְבוּ שְׁטָנָה עַל יֶשְׁבִי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם:

נַחְמִיָּה פֶּרֶק ג' ג"ג – ל"ד

- (ל"ג) וַיְהִי כְּאֲשֶׁר שָׁמַע סַנְבַלֵּט כִּי אֲנַחְנוּ בּוֹנִים אֶת הַחוֹמָה וַיַּחֲר לּוֹ וַיִּכְעַס הַרְבֵּה וַיִּלְעַג עַל
 הַיְהוּדִים:
 (לד) וַיֹּאמֶר לִפְנֵי אָחִיו וַחֲבֵרָתוֹ וַיֹּאמְרוּ מַה הַיְהוּדִים הַאֲמַלְלִים עֹשִׂים הַיַּעֲזְבוּ לָהֶם הַיְזַבְחוּ
 הִיכָלוֹ בַּיּוֹם הַיְחִיּוֹ אֶת הָאֲבָנִים מֵעֲרֻמוֹת הָעֶפֶר וְהֵמָּה שְׂרוּפוֹת:

הַאִיוֹם עַל הַחַיִּים שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל
נַחְמִיָּה פֶּרֶק ד'

- (א) וַיְהִי כְּאֲשֶׁר שָׁמַע סַנְבַלֵּט וְטוֹבִיָּה וְהָעֲרָבִים וְהָעַמֻּנִּים וְהָאֲשֻׁדּוּדִים כִּי עֲלִתָה אֶרֶזְכָּה לְחַמּוֹת
 יְרוּשָׁלַם כִּי הִחֲלוּ הַפְּרָצִים לְהִסְתַּם וַיַּחֲר לָהֶם מְאֹד:
 (ב) וַיִּקְשְׁרוּ כָל־ם יַחַד לְבּוֹא לְהִלְחֵם בְּיְרוּשָׁלַם וְלַעֲשׂוֹת לוֹ תוֹעָה:
 (ג) וַנִּתְפַּלֵּל אֶל אֱלֹהֵינוּ וְנַעֲמִיד מִשְׁמֵר עֲלֵיהֶם יוֹמָם וְלַיְלָה מִפְּנֵיהֶם:
 (ד) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה כָּשֶׁל כַּח הַסֶּבֶל וְהָעֶפֶר הַרְבֵּה וְאֲנַחְנוּ לֹא נוֹכַל לְבָנוֹת בַּחוֹמָה:
 (ה) וַיֹּאמְרוּ צָרִינוּ לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָרְאוּ עַד אֲשֶׁר נָבּוֹא אֶל תּוֹכֶם וְהִרְגָנוּם וְהִשְׁבַּתְנוּ אֶת
הַמְּלָאכָה...:
 (ט) וַיְהִי כְּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ אוֹיְבֵינוּ כִּי נוֹדַע לָנוּ וַיִּפְּר הָאֱלֹהִים אֶת עֲצָתָם וַנִּשָּׁב כְּלָנוּ אֶל הַחוֹמָה אִישׁ
 אֶל מְלֻאכְתּוֹ:
 (י) **וַיְהִי מִן הַיּוֹם הַהוּא חֲצִי נְעָרֵי עֹשִׂים בְּמַלְאכָה וְחֲצִים מַחֲזִיקִים וְהַרְמָחִים הַמְּגַנִּים
 וְהַקְּשֵׁתוֹת וְהַשְּׂרִינִים וְהַשְּׂרִים אַחֲרֵי כָל בֵּית יְהוּדָה:**
 (יא) **הַבּוֹנִים בַּחוֹמָה וְהַנְּשָׂאִים בְּסֶבֶל עֹמְשִׁים בְּאֶחָת יְדוֹ עֹשֶׂה בְּמַלְאכָה וְאַחַת מַחֲזִקַת
 הַשְּׁלַח:**
 (יב) וְהַבּוֹנִים אִישׁ חָרְבוֹ אֶסוּרִים עַל מִתְּנִיּוֹ וּבּוֹנִים וְהַתּוֹקַע בְּשׁוֹפָר אֶצְלֵי:
 (יג) וַאֲמַר אֶל הַחֲרִים וְאֶל הַסְּגָנִים וְאֶל יַתֵּר הָעַם הַמְּלָאכָה הַרְבֵּה וְרַחֲבָה וְאֲנַחְנוּ נִפְרָדִים עַל
 הַחוֹמָה רְחוּקִים אִישׁ מֵאֲחִיו:
 (יד) בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל הַשׁוֹפָר שְׁמָה תִּקְבְּצוּ אֵלֵינוּ אֱלֹהֵינוּ יִלְחֶם לָנוּ:
 (טו) וְאֲנַחְנוּ עֹשִׂים בְּמַלְאכָה וְחֲצִים מַחֲזִיקִים בְּרַמְחִים מַעֲלוֹת הַשֶּׁחַר עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים:
 (טז) גַּם בָּעֵת הַהִיא אֲמַרְתִּי לָעַם אִישׁ וְנַעֲרוּ יְלֵינוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְהָיוּ לָנוּ הַלַּיְלָה מִשְׁמֵר וְהַיּוֹם
 מְלָאכָה:

(יז) ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פִּשְׁטִים בְּגִדֵינוּ אִישׁ שְׁלַחֹ הַמַּיִם:
עם ישראל סובל מחרפת רעב
נחמיה פרק ה פסוקים א' – ו'

- (א) ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים:
- (ב) ויש אשר אמרים בנינו ובנותינו אנחנו רבים ונקחה דגן ונאכלה ונחיה:
- (ג) ויש אשר אמרים שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים ונקחה דגן ברעב:
- (ד) ויש אשר אמרים לוינו כסף למדת המלך שדתינו וכרמינו:
- (ה) ועתה כבשר אחינו בשרנו כבניהם בנינו והנה אנחנו לבשים את בנינו ואת בנותינו לעבדים ויש מבנותינו נכבשות ואין לאל ידנו ושדתינו וכרמינו לאחרים:
- (ו) ויחר לי מאד כאשר שמעתי את זעקתם ואת הדברים האלה:

המצב הכלכלי גורם לניצול החלשים בחברה.

נחמיה פרק ה פסוקים ז' – י"ב

- (ז) וימלך לבי עלי ואריבה את החרים ואת הסגנים ואמרה להם **משא איש באחיו אתם נשים** ואתן עליהם קהלה גדולה:
- (ח) ואמרה להם אנחנו קנינו את אחינו היהודים הנמכרים לגוים כדי בנו וגם אתם תמכרו את אחיכם ונמכרו לנו ויחרישו ולא מצאו דבר:
- (ט) ואומר לא טוב הדבר אשר אתם עשים הלוא ביראת אלהינו תלכו מחרפת הגוים אויבינו:
- (י) וגם אני אחי ונערי נשים בהם כסף ודגן נעזבה נא את המשא הזה:
- (יא) השיבו נא להם כהיום שדתיהם כרמייהם זיתיהם ובתייהם ומאת הכסף והדגן התירוש והיצהר אשר אתם נשים בהם:
- (יב) ויאמרו נשיב ומהם לא נבקש כן נעשה כאשר אתה אומר ואקרא את הכהנים ואשביעם לעשות כדבר הזה:

חילול שבת

נחמיה פרק יג פסוקים ט"ו – כ"ב

- (טו) בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הערמות ועמסים על החמרים ואף יין ענבים ותאנים וכל משא ומביאים ירושלם ביום השבת ואעיד ביום מכרם ציד:
- (טז) והצרים ישבו בה מביאים דאג וכל מִכָּר ומכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם:
- (יז) ואריבה את חרי יהודה ואמרה להם מה הדבר הרע הזה אשר אתם עשים ומחללים את יום השבת:
- (יח) הלוא כה עשו אבתיכם ויבא אלהינו עלינו את כל הרעה הזאת ועל העיר הזאת ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת:
- (יט) ויהי כאשר צללו שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות ואמרה אשר לא יפתחום עד אחר השבת ומנערי העמדותי על השערים לא יבוא משא ביום השבת:
- (כ) וילינו הרכלים ומכרי כל ממכר מחוץ לירושלם פעם ושתיים:
- (כא) ואעידה בהם ואמרה אליהם מדוע אתם לנים נגד החומה אם תשנו יד אשלח בכם מן העת ההיא לא באו בשבת:
- (כב) ואמרה ללויים אשר יהיו מטהרים ובאים שמרים השערים לקדש את יום השבת גם זאת זכרה לי אלהי וחוסה עלי כרב חסדך:

התבוללות

נחמיה פרק יג פסוקים כ"ג – כ"ז

(כג) גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נשים אשדודיות עמניות מואביות:
 (כד) ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם:
 (כה) ואריב עם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם באלהים אם תתנו
 בנתיכם לבניהם ואם תשאו מבנתיהם לבניכם ולכם:
 (כו) הלוא על אלה חטא שלמה מלך ישראל ובגוים הרבים לא היה מלך כמהו ואהוב לאלהיו
 היה ויתנהו אלהים מלך על כל ישראל גם אותו החטיאו הנשים הנכריות:
 (כז) ולכם הנשמע לעשות את כל הרעה הגדולה הזאת למעל באלהינו להשיב נשים
 נכריות:

שמיה

נחמיה פרק י'

(א) ובכל זאת אנחנו כרתים אמה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו...
 (כט) ושאר העם הכהנים הלויים השוערים המשחרים הנתינים וכל הנבדל מעמי הארצות אל
 תורת האלהים נשיהם בניהם ובנתיהם כל יודע מבין:
 (ל) מחזיקים על אחיהם אדיריהם ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר
 נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות ה' אדנינו ומשפטיו וחקיו:
 (לא) ואשר לא נתן בנתינו לעמי הארץ ואת בנתיהם לא נקח לבנינו:
 (לב) ועמי הארץ המביאים את המקחות וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח מהם בשבת
 וביום קדש ונטש את השנה השביעית ומשא כל יד:
 (לג) והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלשית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו:
 (לד) ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות החדשים למועדים ולקדשים
 ולחטאות לכפר על ישראל וכל מלאכת בית אלהינו:

תקופת הגלות לאחר בית שני ועד היום

שאלת מפתח: מה היה תפקידה של הגלות בבניין הקשר שבין עם ישראל לארץ ישראל ?

מקור מספר 5 - כוזרי מאמר ראשון קט"ו - העמקה

מצאת מקום כאבי, מלך הכוזרים! כי אמנם אילו קבלו רב בני עמנו את עונינו מתוך כניעה
 לאלוקה ולתורתו, כמו שאמרת, לא היה הענין האלוקי עוזבנו לזמן רב כל כך, אולם רק
 מעטים בתוכנו הם בדעה זו ... אך אילו סבלנו גלות זו ודלות זו לשם שמים כראוי, כי אז
 היינו פאר גם לדור של ימות המשיח, שלהם אנו מצפים, והינו מקרבים זמן הגאולה
 המקווה.

מקור מספר 6 - ספר הכוזרי מאמר ב אות כ"ד

אמר החבר: אכן, מצאת מקום חרפתי מלך כוזר! והעון הזה הוא אשר מנענו מהשלמת
 מה שיעדנו בו האלהים בבית שני, כמה שאמר: "רני ושחחי בת ציון", כי כבר היה הענין
 האלהי מזומן לחול כאשר בתחלה אלו היו מסכימים כלם לשוב בנפש חפצה, אבל שבו
 מקצתם ונשארו רובם וגדוליהם בבבל רוצים בגלות ובעבודה שלא יפרדו ממשכנותיהם
 ועיניהם, ושמא על זה אמר שלמה: "אני ישנה ולבי ער", כנה הגלות בשינה והלב הער
 התמדת הנבואה ביניהם. "קול דודי דופק", קריאת האלהים לשוב. "שראשי נמלא טל", על
 השכינה שיצאה מצללי המקדש, ומה שאמר: "פשטתי את כתנתי", על עצלותם לשוב.
 "דודי שלח ידו מן החור", על עזרא שהיה פוצר בהם ונחמיה והנביאים, עד שהודו קצתם
 לשוב הודאה בלתי גמורה, ונתן להם כמצפון לבם... ואין דבורנו: השתחוו להר קדשו,

והשתחוּו להדום רגליו, והמחזיר שכינתו לציון וזולת זה, אלא כצפצוף הזרזיר, שאין אנחנו חושבים על מה שנאמר בזה וזולתו, כאשר אמרת מלך כוזר.

מקור מספר 7 - ספר הכוזרי מאמר ה אות כ"ז

גם מי שמעורר בלב בני האדם אהבה למקום הקדוש הזה ראוי לשכר בלא ספק והוא מקרב את בוא תקוותנו, כמה שנאמר: "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד. כי רצו עבדיך את עפרה ואת אבניה יחננו" - זאת אומרת ירושלים לא תבנה כי אם כאשר ישתוקו אליה בני ישראל תכלית תשוקה עד אשר יחוננו את אבניה ואת עפרה.

מקור מספר 8 אור החיים ויקרא פרק כה - העמקה

והגאולה תהיה בהעיר לבות בני אדם ויאמר להם הטוב לכם כי תשבו חוץ גולים מעל שלחן אביכם ומה יערב לכם החיים בעולם זולת החברה העליונה אשר הייתם סמוכים סביב לשלחן אביכם הוא אלהי עולם ב"ה לעד, וימאס בעיניו תאוות הנדמים ויעירם בחשק הרוחני גם נרגש לבעל נפש כל חי עד אשר יטיבו מעשיהם, ובזה יגאל ה' ממכרו, ועל זה עתידין ליתן את הדין כל אדוני הארץ גדולי ישראל ומהם יבקש ה' עלבון הבית העלוב:

מקור מספר 9 - קול דודי דופק / הרב סולובייצ'יק

אולם לצערנו לא נהגנו ככה כש"השוממה" שציפתה לנו בכליון עיניים עידן ועידנים הזמינה אותנו לבוא ולגאול אותה משממונה...לא מיהרה הרעיה - אנו היהודים הדתיים - לרדת ממשכבה ולפתוח לדודה

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
-------	---------	---------	--------	---------	---------

הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק

י"ב באדר ה'תרס"ג, 11 במרץ 1903 - י"ח בניסן ה'תשנ"ג, 9 באפריל 1993 היה רב, ראש ישיבה, פילוסוף דתי, מראשי הציונות הדתית ותנועת המזרחי, וממנהיגיה הרוחניים של היהדות האורתודוקסית בארצות הברית.

נושא שני - מקומה של ארץ ישראל בעולם המתוקן - "באחרית הימים".

שאלת מפתח: מה השינוי שיתרחש בארץ ישראל על פי המתואר בדברי הנביאים לעתיד לבוא בעם ישראל ובאומות העולם?

הקב"ה יאלץ את עם ישראל לעזוב את הגלות ולעלות לארץ ישראל

מקור מס' 10 - יחזקאל פרק כ"ג - ל"ד

(לג) חי אני נאם אֲדַבֵּר יְהוָה אִם לֹא בְיַד חֲזָקָה וּבְזְרוּעַ נְטוּיָהּ וּבְחִמָּה שְׁפוּכָה אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם:
(לד) וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים וּקְבַצְתִּי אֶתְכֶם מִן הָאָרְצוֹת אֲשֶׁר נְפוּצְתֶם בָּם בְּיַד חֲזָקָה
וּבְזְרוּעַ נְטוּיָהּ וּבְחִמָּה שְׁפוּכָה:

המצב השלם של עמ"י בארץ ישראל

מקור מספר 11 - עמוס ט' י"ג - ט"ו

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בְּקֶצֶר וּדְרֹךְ עֲנָבִים בְּמִשְׁךְ הַזֶּרַע וְהִטִּיפוּ הַהָרִים עֲסִיס
וְכָל הַגְּבָעוֹת תִּתְמוּגְגָנָה: וְשָׁבְתִי אֶת שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבְנוּ עָרִים נְשֻׁמוֹת וַיֵּשְׁבוּ וַיִּטְעוּ כְרָמִים
וַיִּשְׁתּוּ אֶת יַיִןם וְעָשׂוּ גִּזְוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיהֶם: וְנִטְעַתִּים עַל אֲדָמָתָם וְלֹא יִנְתָּשׁוּ עוֹד מֵעַל
אֲדָמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם אָמַר ה' אֱלֹהֶיךָ

מקור מספר 12 - זכריה פרק ח פס' א' - י"ז

- (א) וַיְהִי דָבָר ה' צְבָאוֹת לֵאמֹר:
- (ב) כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת קְנֵאתִי לְצִיּוֹן קְנָאָה גְדוֹלָה וְחִמָּה גְדוֹלָה קְנֵאתִי לָהּ:
- (ג) כֹּה אָמַר ה' שְׁבַתִּי אֶל צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְנִקְרָאָה יְרוּשָׁלַם עִיר הָאֱמֶת וְהָר ה' צְבָאוֹת הָר הַקִּדְשׁ:
- (ד) כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת עַד יָשׁוּבוּ זְקֵנִים וְזַקְנוֹת בְּרַחֲבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִישׁ מִשְׁעַנְתּוֹ בְּיָדוֹ מֵרֵב יָמִים:
- (ה) וּרְחֹבוֹת הָעִיר יִמְלֹאוּ יְלָדִים וְיִלְדוֹת מִשְׁחֻקִים בְּרַחֲבֹתֶיהָ: ס
- (ו) כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת כִּי יִפְלֹא בְּעֵינֵי שְׂאֵרֵי הָעָם הַזֶּה בְּיָמִים הָהֵם גַּם בְּעֵינֵי יִפְלֹא נְאֻם ה' צְבָאוֹת: פ
- (ז) כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת הַנְּבִי מוֹשִׁיעַ אֶת עַמִּי מֵאֲרָץ מִצְרַיִם וּמֵאֲרָץ מִבּוּא הַשְּׂמֶשׁ:
- (ח) וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם וְשָׁכַנְתֶּם בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְהָיוּ לִי לְעָם וְאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים בְּאֱמֶת וּבְצִדְקָה:
- (ט) כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת תַּחֲזֹקְנָה יְדֵיכֶם הַשְּׂמֵעִים בְּיָמִים הָאֵלֶּה אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִפִּי הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר בְּיוֹם יוֹסֵד בַּיִת ה' צְבָאוֹת הַהִיכֵל לְהַבְנוֹת:
- (י) כִּי לִפְנֵי הַיָּמִים הָהֵם שָׁכַר הָאָדָם לֹא נִהְיָה וְשָׁכַר הַבְּהֵמָה אֵינָנָה וְלִיּוֹצֵא וְלִבָּא אֵין שְׁלוֹם מִן הַצֹּר וְאֲשַׁלַּח אֶת כָּל הָאָדָם אִישׁ בְּרַעְוָה:
- (יא) וְעַתָּה לֹא כִיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים אֲנִי לְשְׂאֵרֵי הָעָם הַזֶּה נְאֻם ה' צְבָאוֹת:
- (יב) כִּי זָרַע הַשְּׁלוֹם הִגִּפֹן תִּתֵּן פְּרִיָּהּ וְהָאֲרָץ תִּתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וְהַשְּׂמִים יִתְנוּ טֶלֶם וְהִנְחַלְתִּי אֶת שְׂאֵרֵי הָעָם הַזֶּה אֶת כָּל אֱלֹהֵי:
- (יג) וְהָיָה כִּאֲשֶׁר הָיִיתֶם קְלָלָה בְּגוֹיִם בַּיִת יְהוּדָה וּבַיִת יִשְׂרָאֵל כֵּן אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וְהִיִּיתֶם בְּרָכָה אֶל תִּירָאוּ תַחֲזֹקְנָה יְדֵיכֶם:
- (יד) כִּי כֹה אָמַר ה' צְבָאוֹת כִּאֲשֶׁר זָמַמְתִּי לְהִרְעוֹ לְכֶם בְּהַקְצִיף אֲבֹתֵיכֶם אֶתִּי אָמַר ה' צְבָאוֹת וְלֹא נִחַמְתִּי:
- (טו) כֵּן שְׁבַתִּי זָמַמְתִּי בְּיָמִים הָאֵלֶּה לְהִיטִיב אֶת יְרוּשָׁלַם וְאֶת בַּיִת יְהוּדָה אֶל תִּירָאוּ:
- (טז) אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דַבְּרוּ אֱמֶת אִישׁ אֶת רַעְוָה אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שְׁלוֹם שְׁפֹטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם:

(יז) וְאִישׁ אֶת רַעַת רַעְהוּ אֶל תַּחֲשֹׁבוּ בְלִבְבְּכֶם וּשְׁבַעַת שֶׁקֶר אֶל תִּאָּהָבוּ כִּי אֶת כָּל אֱלֹהִים אֲשֶׁר שִׁנֵּאתִי נֹאֵם ה':

מקור מספר 13 - ספר קול התור פרק ב' - ר' הלל ריבלין משקלוב - העמקה

וכבר בארנו לעיל על פי רבנו שכל אשר עקבות משיחא מתקדמים בקיבוץ גלויות מתגבר הסטרא אחרא בכל עוזו במלאכתו העיקרית לכחש ולעקור את האמת והצדק כאמרם חז"ל: "בעקבות משיחא האמת נעדרת..." ולעומת כל אלה עלינו לעשות וללחום בכל עוזנו בסייעתא דשמיא להתגבר עליו במעשים ובכל התיקונים

מקור מספר 14 - יחזקאל פרק ל"ז פס' ט"ו - כ"ח

(טו) וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר:
 (טז) וְאַתָּה בֶן אָדָם קַח לְךָ עֵץ אֶחָד וְכָתַב עָלָיו לַיהוָה וּלְבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבָרְיוֹ וּלְקַח עֵץ אֶחָד וְכָתוּב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבָרְיוֹ:
 (יז) וְקָרַב אֲתָם אֶחָד אֶל אֶחָד לְךָ לַעֲץ אֶחָד וְהָיוּ לְאַחַדִּים בְּיָדְךָ:
 (יח) וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי עַמֶּךָ לֵאמֹר הֲלוֹא תִגִּיד לָנוּ מָה אֱלֹהִים לָךְ:
 (יט) דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְקֹוֹק הַנְּה אֲנִי לְקַח אֶת עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד אֶפְרַיִם וּשְׁבֹטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבָרְיוֹ וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת עֵץ יְהוָה וְעֲשִׂיתֶם לַעֲץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדֵי:
 (כ) וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם בְּיָדְךָ לְעֵינֵיהֶם:
 (כא) וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' הַנְּה אֲנִי לְקַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִלְכוּ שָׁם וְקִבְצָתִי אֲתָם מִסְּבִיב וְהִבֵּאתִי אוֹתָם אֶל אֲדָמָתָם:
 (כב) וְעֲשִׂיתִי אֲתָם לְגוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמִלֶּךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֹלָם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיוּ עוֹד לְשָׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יִחַצּוּ עוֹד לְשֵׁנֵי מַמְלָכוֹת עוֹד:
 (כג) וְלֹא יִטְמְאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכָל פְּשָׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אֲתָם מִכָּל מוֹשַׁבְתֵּיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ לִי לְעָם וְאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים:
 (כד) וְעַבְדֵי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוּעֵה אֶחָד יִהְיֶה לְכֹלָם וּבְמִשְׁפָּטֵי יִלְכוּ וְחֻקְתִּי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם:
 (כה) וַיֵּשְׁבוּ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדֵי לַיעֲקֹב אֲשֶׁר יֵשְׁבוּ בָּהּ אֲבוֹתֵיכֶם וַיֵּשְׁבוּ עָלֶיהָ הַמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד עוֹלָם וְדָוִד עַבְדֵי נְשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם:
 (כו) וְכִרְתִּי לָהֶם בְּרִית שְׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וְנָתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם:
 (כז) וְהָיָה מִשְׁכְּנֵי עֲלֵיהֶם וְהָיְתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהָמָּה יִהְיוּ לִי לְעָם:
 (כח) וַיִּדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי ה' מִקְדָּשׁ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּהִיּוֹת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם:

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
-------	---------	---------	--------	---------	---------

רבי הלל ריבלין משקלוב

ב' דראש השנה ב' בתשרי ה'תקצ"ח - 16 בספטמבר 1757 - שבת קודש ט' בסיוון ה'תקצ"ח - 2 ביוני 1838, היה תלמיד הגאון מווילנה. בהוראת הגאון מווילנה שימש כאחד ממנהיגי גלי עליית תלמידי הגר"א לארץ ישראל בתחילת המאה ה-19.

ירושלים מהווה מרכז רוחני המשפיע על כלל העולם.

מקור מספר 15 - מלכים א פרק ח פסוקים מ"א- מ"ג

וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך: כי ישמעון את שמך הגדול ואת ידך החזקה וזרעך הנטויה ובא והתפלל אל הבית הזה: אתה תשמע השמים מכן שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי למען ידעו כל עמי הארץ את שמך ליראה אתך כעמך ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בניתי:

מקור מספר 16 - זכריה פרק ח פס' כ' - כ"ג

(כ) כה אמר ה' צבאות עד אשר יבאו עמים וישבי ערים רבות:
 (כא) והלכו ישבי אחת אל אחת לאמר נלכה הלוך לחלות את פני ה' ולבקש את ה' צבאות אלכה גם אני:
 (כב) ובאו עמים רבים וגוים עצומים לבקש את ה' צבאות בירושלם ולחלות את פני ה':
 (כג) כה אמר ה' צבאות בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם:

מקור מספר 17 - מדרש תנחומא פרשת תרומה סימן ט'

אמר רבי יהושע בן לוי אלו היו האומות יודעים מה היה המשכן והמקדש יפים להם באהלו וקסטריות היו מקיפין אותן לשומרן.

הגאולה השלישית היא האחרונה ולא תתרחש גלות נוספת מארץ ישראל אחריה.

מקור מספר 18 - עמוס פרק ט' י"ד – ט"ו

ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו ונטעו כרמים ושתו את יינם ועשו גנות ואכלו את פריהם:
 ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר ה' אלהיך:

מקור מספר 19 - זכריה פרק יג ח' - ט'

(ח) והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה יכרתו יגעו והשלישית יותר בה:
 (ט) והבאתי את השלישית באש וצרפתיים כצרף את הכסף ובחנתיים כבחן את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אתו אמרתי עמי הוא והוא יאמר יה' אלהי

מקור מספר 20 - מדרש תנחומא פרשת שופטים סימן ט

והשלישית יותר בה שאין מתישבין בארצם אלא בגאולה שלישית, גאולה ראשונה זו גאולת מצרים, גאולה שניה זו גאולת עזרא, השלישית אין לה הפסק.

תנאים	אמוראים	סבוראים	גאונים	ראשונים	אחרונים
-------	---------	---------	--------	---------	---------

מדרש תנחומא

מכונה גם **מדרש ילמדנו**, הוא שם כולל לשלושה קובצי מדרש אגדה. המדרש נחתם בארץ ישראל בתקופת הגאונים.

מקור מספר 21 - אורות / הראי"ה קוק - העמקה

מצווה לטעום בפה מלא מתענוג מתיקות זיו הקדושה הרעננה של ארץ ישראל. למען תשבעו וינקתם משוד תנחומיה, למען תמוצו והתענגתם מזיו כבודה. וצריכים להודיע לכל העולם כולו, לעלובי הגלות האפלה, כי הצינור של החיים המלאים שפע אור ונעימות קדושה של ארץ חמדתו החל להיפתח, הניצנים נראו בארץ, עת הזמיר הגיע וקול תור נשמע בארצנו.

ארץ נעימה דורשת היא את בניה, פושטת היא את זרועותיה אליהם באהבה, על כל פשעים מכסה היא באהבתה. שובו שובו בנים גולים, בנים נידחים לחיק אמכם, שובו וזכרו אל חיים מחוללכם, זכרו נעימות מתיקות עז אהבתו, אשר בבית אמנו וחדר הורתנו, הנה הוא מיחל לגלותה לנו. ואם ראשית הגילוי רק קוי אור דקים אנו רואים, במהרה תפרוץ האורה, מלוא רוחב ארצנו עמנו אל.